

Cuprins

PREFAȚĂ de Șerban Papacostea	5
I VIOLENȚĂ LA KREMLIN	9
II REGENȚA	33
III PETRU ORI SOFIA?.....	49
IV SLOBOZIA NEMȚEASCĂ	65
V RĂZBOIUL CU TURCII	87
VI MAREA AMBASADĂ	97
VII RĂSCOALA STRELIȚILOR	123
VIII DE LA NARVA LA POLTAVA.....	143
IX SANKT PETERSBURG	172
X CĂLĂTORIA ÎN FRANȚA	189
XI ȚAREVICIUL ALEKSEI.....	224
XII ÎMPĂRAT ȘI ÎMPĂRĂTEASĂ	279
XIII ULTIMELE REFORME	317
XIV URIAȘUL RĂPUS	358
<i>Bibliografie</i>	387
<i>Glosar</i>	397
<i>Index</i>	403

CAPITOLUL VII

RĂSCOALA STRELIȚILOR

În drum spre Moscova, Petru află alte amănunte despre răscoala streliților. Pedepsiți să părăsească Moscova în urma complotului din 1697, acești oameni, învățați cu traiul tihnit din capitală, n-au putut îndura povara greutăților. Puși de pază la hotarele cu Turcia și cu Polonia, departe de neveste și de copii, prost hrăniți, prost plătiți, prost tratați, au socotit că plecarea țarului în străinătate ar fi un prilej nimerit ca să se întoarcă acasă.

La sfârșitul lunii martie 1698, patru regimente de streliți, mutate de la miazăzi la apus, au trimis la Moscova o delegație de o sută șaptezeci și cinci de ostași ca să ceară întoarcerea tuturor. Au luat de îndată legătura cu țarevna Sofia, azvârlită în mănăstirea Novodevicie, care, se spune, i-ar fi îmbărbătat, îndemnându-i să nu se dea bătuți. Zvonuri cumplite s-au răspândit în rândurile armatei: cum că țarul ar fi murit acolo, departe, că boierii ar vrea să le facă de petrecanie țarevnei Sofia și țareviciului Aleksei, că păgânii din slobozia nemțească uneltesc ca să pună mâna pe putere și să vândă Rusia ereticilor. Regimentele de streliți, cu mințile înfierbântate la auzul acestor lucruri, au pornit-o spre Moscova ca să le arate boierilor ce e aceea lege și s-o aducă pe Sofia înapoi pe tron.

Mai întâi, Petru l-a mustrat aspru pe Romodanovski, într-o scrisoare, pentru că nu s-a arătat hotărât față de cererile răzvrătiților: „Pentru ce n-ai poruncit să se cerceteze? Dumnezeu are să

te judece... Credeți că am pățit ceva pentru că poșta are întârziere; vă temeți și nu îndrăzniți să faceți nimic. N-a murit nimeni, mulțumesc lui Dumnezeu, și suntem cu toții teferi și sănătoși. De când te-ai făcut fricos ca o muiere? Dacă o scrisoare se rătăcește înseamnă că am murit? Nu credeam să fii așa mișel!”

Ajuns la Cracovia, primește însă alte știri, conform cărora răscoala ar fi fost înăbușită de armata regulată sub comanda lui Gordon. Dorind să împiedice vărsarea de sânge, generalul scoțian, însoțit de o mică escortă, s-a dus mai întâi în tabăra răsculaților, promițându-le că vor scapa cu viață dacă aruncă armele și-i predau pe conducători. Streliiții i-au răspuns cu strigăte de ură și au început să se pregătească de luptă. Sub focul artileriei, sunt repede înfrânți. Cincizeci și șase de capi ai răsculaților au fost spânzurați pe loc, iar o mie nouă sute cincizeci și șase au fost azvârliți în temniță. Lucrurile s-au liniștit. La Moscova domnește pacea, sub privirile reci ale lui Romodanovski. Dacă dorește, țarul își poate prelungi călătoria.

Ușurat, Petru hotărăște să lase pentru mai târziu cercetările referitoare la povestea cu streliiții și se îndreaptă către Rawa, lângă Lemberg, unde trebuie să-l întâlnească pe noul rege al Poloniei, August al II-lea¹. Streliiții pot să mai aștepte. Întâlnirea cu August al II-lea este o izbucnire de prietenie. Cei doi suverani se înțeleg de minune și se potrivesc în toate: beau vârtos, le place războiul, doresc să se unească împotriva Suediei. În semn de bună înțelegere, fac schimb de haine și de spade. După trei zile de benchetuială și de discuții politice, Petru pornește din nou la drum.

Sosește la Moscova la 25 august 1698, la șase seara. Nu catadicsește să treacă să-și vadă nevasta, nu se închină la icoana

---

¹ Frederic August al II-lea cel Puternic (1670–1733), elector de Saxonia, rege al Poloniei și Mare Duce de Lituania între 1694–1733 (n.c.).

Sfintei Fecioare din Tver și nici în fața moaștelor sfinților ruși, trece pe lângă Kremlin și se oprește tocmai în slobozia nemțească, la iubita sa Anna Mons. De aici se duce la Lefort, unde-și petrece noaptea bând alături de câțiva tovarăși de arme.

A doua zi, dis-de-diminează, îi primește pe boierii veniți să i se închine. Îi întâmpină cu multă bunăvoință; îl laudă pe Gordon pentru vitejie, povestește cum a călătorit, ce a vorbit cu August al II-lea și deodată, fluturând o pereche de foarfece, îi taie barba generalisimului Șein. Acesta, încremenit de uimire, se întreabă cu ce a greșit ca să fie slujit astfel, însă țarul s-a și apucat de podoaba lui Romodanovski. Niciunul nu scapă, în afară de Streșnev și Cerkaski. Dușumeaua este plină de smocuri de păr, țarul se tăvălește de răs mânuind foarfeca, în vreme ce boierii se uită unul la altul, amuțiți. N-au mai simțit din tinerețe aerul proaspăt mângâindu-le obrazii. Sunt pătruși brusc de o cucernică teamă. Nu demult, patriarhul Adrian a înfierat din nou, într-o predică, rasul bărbii: „Nu se cade să schimbăm înfățișarea bărbatului... Mântuitorul însuși, Domnul nostru Hristos, purta barbă. La fel și sfinții apostoli, profeții cei mari, Constantin cel Mare, Teodosie cel Mare, Vladimir cel Mare, toți aveau barbă și o îngrijeau ca pe o podoabă dăruită de Dumnezeu... Credeți oare că este frumos să vă radeți barba și să nu vă lăsați decât mustață? Dumnezeu a lăsat astfel pe lume doar câinii și pisicile, iară nu bărbații... Rasul bărbii nu este numai o grozăvie și o rușine, ci și un păcat de moarte... Bărbați dreptcredincioși, să nu care cumva să cădeți în ghearele diavolului! Unde veți sta, în clipa Judecării de Apoi? Alături de sfinții purtând podoaba bărbii ori alături de ereticii lipsiți de această podoabă?” Vorbele patriarhului mai răsună încă în urechile boierilor rămași fără barbă și fără grai. Nu se cuvine însă să te împotrivești voinței țarului. I-a cășunat pe barbă pentru că vede în ea prejudecățile, superstițiile,

întunericul și neștiința în care a trăit acest popor pe care vrea să-l tragă după sine și să-l îndrepte către luminile Apusului.

Întorși fiecare la casele lor, boierii au de înfruntat lacrimile nevestelor, care nu se pot obișnui cu gândul că soții lor vor fi de-acum înaintea lipsiți de semnul cel mai nobil al bărbăției. Cinci zile mai târziu, în timpul unui ospăț acasă la generalisimul Șein, țarul, vesel nevoie mare, poruncește să fie trase douăzeci și cinci de salve de tun și-l pune pe măscăriciul său favorit să taie bărbile care au mai rămas. Măscăriciul îi trage pe boieri de păr și taie fără milă, tăvălindu-se de răs. Cei care au fost supuși acestei încercări râd cu hohote de deznădejdea celorlalți. La următorul ospăț, de cinci sute de persoane, cu muzică și dans, acasă la Lefort, Petru privește cu mulțumire fețele netede ale apropiaților săi. Rușii seamănă la chip cu nemții, cu olandezii. Dar la suflet? Aici, este de părere țarul, mai sunt încă multe de făcut.

Nu s-a grăbit însă să se întoarcă în capitală ca să se joace cu foarfeca. Este fără îndoială plăcut să tai bărbile prietenilor, dar este și mai plăcut să tai capetele dușmanilor. Fiind înștiințat despre rezultatele cercetărilor privitoare la răscoala streliților, socotește că interogatoriile au fost prea blânde și că trebuie dovedită vina Sofiei și a clicii ei, precum și amestecul acestora în complot.

De data asta, vrea să-i nimicească pentru totdeauna pe streliți și s-o pună pe sora lui vitregă cu botul pe labe. Are să aibă el grijă de toate și n-are să cruțe pe nimeni. Numește o comisie de boieri, avându-l în frunte pe crudul Romodanovski, care îi va interoga și-i va judeca pe cei arestați; sunt pregătite în acest scop paisprezece camere de tortură, înzestrate cu tot ce trebuie. Vinovații, în număr de o mie șapte sute paisprezece, care zac în lanțuri în mănăstirile și temnițele Moscovei, sunt aduși

la Preobrajenskoe, în grupuri de câte o sută treizeci, și dați pe mâna călăilor.

Interogatoriile încep la 17 septembrie 1698 – chiar de Sfânta Sofia! – și țin de la șase până la opt ceasuri pe zi. Treizeci de ruguri ard fără încetare la Preobrajenskoe. Dacă un strelîș se încapățânează să nu răspundă la vreo întrebare ori să nu-și recunoască vina, este supus la cazne. Legat de mâini, este lovit cu cnutul până când șfichiul îi sfâșie carnea. Primește de la treizeci până la patruzeci de lovituri într-un ceas. Când nefericitul leșină, sunt chemați doctorii să-l readucă în simțiri. Dacă tot nu vrea să deschidă gura, este spânzurat de mâini, i se pun pe tot trupul cărbuni aprinși, îi sunt pârlite tălpile, este însemnat cu fierul roșu și îi sunt frânte coastele cu cleștele. Călăii sunt și ei oboșiți și sătui să mai chinuiască trupurile sfâșiate, sângerânde, judecătorii și grefierii sunt năuciți din pricina urletelor și a horcăielilor. Un singur om, doar unul, pare neobosit: Petru. Asistă la toate torturile, îmbătat parcă de mirosul de sânge, de puroi, de piele arsă și de excremente. Pune chiar el întrebări, înjură, lovește zdrențele acelea omenеști, care abia de mai au putere să vorbească. Patriarhul Adrian, ținând în mâini icoana făcătoare de minuni a Sfintei Fecioare, vine să-l roage să fie milostiv cu strelîșii rătăciți. Petru strigă mânios: „De ce-ai adus icoana asta? Du-te și pune-o la locul ei. Nu uita că mă închin și eu, ca și tine, lui Dumnezeu și Sfintei Fecioare; dar nu uita că datoria mea este să apăr norodul și să-i pedepesc pe nelegiuții care uneltesc ca să-l piardă!”

La 30 septembrie, trei sute patruzeci și unu de strelîși sunt duși în căruțe, doi câte doi, în piața osândiților la moarte. Nu sunt decât niște arătări în zdrențe, cu privirile rătăcite, ce stau să cadă la fiecare hurducătură. Țin în mâini lumânări mari, aprinse. Neveste, mame, copii aleargă în urma căruțelor

scoțând țipete sfâșietoare. La poarta Pokrovski, convoiul se oprește înaintea țarului, călare, îmbrăcat în uniforma poloneză primită în dar de la August al II-lea. Este înconjurat de un grup de boieri, cu obrazul ras. Se mai află lângă el numeroși ofițeri, precum și tot corpul diplomatic, înștiințat din ajun. Mulțimea se îmbulzește ceva mai încolo. Țarul îi poruncește unui grefier să dea citire sentinței de osândă la moarte a „tâlharilor, hoților, nesupușilor care au hulit crucea” din regimentele de strelți. Începe execuția. Două sute unu osândiți sunt spânzurați; o sută, cu vârste cuprinse între cincisprezece și douăzeci de ani, sunt biciuiți, însemnați pe obrazul drept și trimiși în Siberia; patruzeci, dintre cei mai importanți, sunt duși înapoi în închisoare, unde vor fi supuși din nou la cazne.

Nu este decât începutul. După ce acești strelți s-au întremat, judecătorii și călăii se apucă din nou de treabă. De data asta li se pun întrebări nu doar acestora, ci și nevestelor și slujnicilor lor. Una dintre slujnice va naște sub tortură. Altele vor fi îngropate de vii, după obiceiul din vechime¹. Petru însuși o interoghează pe sora lui vitregă, Sofia. Aceasta se dezvinovățește, nu știe nimic de complot. Cealaltă soră a lui Petru, Marfa, recunoaște doar că i-a dat de știre fostei regente despre apropiata sosire a strelțiilor, care-i rămăseseră credincioși.

În ciuda suferințelor la care sunt supuși strelții în fiecare zi, ancheta bate pasul pe loc. Nimic nu dovedește că Sofia ar fi fost sufletul complotului; țarul o crede însă vinovată. Între 3 și 18 octombrie sunt executați șapte sute șaptezeci și doi de strelți: unii prin tăierea capului, alții prin spânzurare, alții prin smulgerea brațelor și a picioarelor. O sută nouăzeci și cinci dintre ei sunt atârnați în cârlige sub ferestrele Sofiei, în grădina mănăstirii Novodevicie, unde Petru a închis-o de câțiva ani. Între degetele

¹ Cf. Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

înțepenite a trei cadavre călăul a pus copii ale unei scrisori pe care streliții, chipurile, ar fi trimis-o țarevnei. Petru nu-și mai poate potoli setea de răzbunare. Vrea să înece în sânge amintirea acestor răscoale, care-l bântuie încă din copilărie. În fața ambasadorilor îngroziți, pune chiar el mâna pe secure și lovește. Mai mulți contemporani, printre care diplomații austrieci Korb și Guarient, apoi domnul de Villebois și alții o confirmă. Ce-i de mirare în faptul că Petru a dorit să dea o mână de ajutor? Pentru el, toate muncile sunt la fel, niciuna nu este rușinoasă. Se pricepe la o grămadă de lucruri și nu se sfiește s-o arate; ba chiar e mândru de asta. Nu este doar un matelot și un dulgher iscusit, ci vrea să le arate călăilor că nici meseria lor nu e o taină pentru el. Când lovește cu securea gâtul vinovatului, o face cu nădejde. Sângele care țâșnește nu-l înspăimântă și nu-l înduioșează. Pentru el, suferința este în legea firii. Interesul pentru ceea ce face nu este sadic, ci științific. Nu pedepsește, operează. Iar când isprăvește, încearcă, ca la plecarea de pe un șantier, mulțumirea deplină a lucrului bine făcut¹.

La porunca sa, cadavrele rămân pe loc timp de cinci luni. Atârnând în ștreang ori aruncate pe jos, printre brațe și picioare smulse și capete tăiate, în zăpadă. Împrejurimile Kremlinului sunt presărate cu trupuri fără cap ce răspândesc, în ciuda frigului, o duhoare cumplită. Înfipte în pari, sute de capete sunt

---

¹ Scandalizați de faptul că țarul a retezat cu mâna lui capetele mai multor osândiți (cinci, după spusele lui Korb, optzeci și patru, după Kurt Kersten, o sută, după Villebois etc.), unii autori au pretins că rapoartele contemporanilor se întemeiază pe povești și că nu trebuie luate în seamă, pentru ca imaginea marelui om să nu aibă de suferit. Dimpotrivă, eu cred că firea violentă, răzbnunătoare și fără măsură a lui Petru confirmă participarea sa nemijlocită la executarea vinovaților, așa cum a fost ea relatată în memoriile acelor vremuri.

pradă corbilor. În fața acestor boțuri de carne fără ochi, fără nas, cu părul cânepiu, trecătorii își fac semnul crucii.

La începutul anului 1699, tribunalul se pune din nou pe treabă, în zece camere de tortură. Încă o sută treizeci și șapte de oameni sunt spânzurați și două sute optzeci și cinci biciuiți și însemnați cu fierul roșu. La 3 februarie 1699, nepotul generalului Lefort scrie de la Moscova: „Astăzi vor fi osândiți la moarte încă trei sute dintre acei nefericiți care voiau să ne trimită pe lumea cealaltă. Maiestatea Sa a poruncit ca toți străinii să fie de față la execuție. Sunt ultimii. Toți ceilalți și-au primit pedeapsa”.¹

În sfârșit, după ce au stat așa vreme îndelungată, ca toată lumea să le poată vedea, cadavrele putrezite sunt aruncate unul peste altul în căruțe și duse în mai multe orașe din provincie, unde vor rămâne o vreme în piețele publice, ca să slujească oamenilor drept pildă. Mai târziu vor fi azvârlite în gropi comune. Deasupra fiecărei gropi se va înălța un stâlp de fier pe care vor fi înscrise toate mârșăviile celor morți. Capetele, înfipte în pari, veghează deasupra mormintelor.

Odată execuțiile săvârșite, cele șaptesprezece regimente de strelîți sunt desființate, iar strelîții care au mai rămas sunt alungați din Moscova, nemaiputând călători nicăieri fără autorizație și nemaivând voie să slujească în armată. Văduvele și copiii vinovaților sunt nevoiți la rândul lor să părăsească orașul. Oamenii sunt amenințați cu pedepse aspre dacă le vor da un adăpost ori ceva de lucru. N-au decât să cerșească, iar dacă n-au pierit de mâna călăului, să moară de frig și de foame.

Cât despre Sofia, a cărei vinovăție n-a putut fi dovedită, Petru o silește să rămână închisă în mănăstirea Novodevicie, călugărindu-se. Pierzându-și rangul și averea, Sofia devine o călugăriță

---

¹ Scrisoare a lui Pierre Lefort, citată de Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

ca toate celelalte, sub numele de maica Suzana¹. Marfa, învinuită și ea de uneltire, va avea aceeași soartă, la mănăstirea Adormirea Maicii Domnului, unde va trăi tot restul vieții sub numele de maica Margareta.

Petru găsește că mănăstirea este cel mai bun mijloc de a se descotorosi de femei. Pe a lui o simte de mai multă vreme ca pe o povară, după ființele elegante și îndrăznețe pe care le-a cunoscut în străinătate. Evdokia i se pare șleampătă, nesărată, lipsită de farmec și de vino-ncoace. Prea „rusoaică”, Evdokia face parte dintr-o lume demult apusă, pe care a jurat s-o nimicască. Nu i-a scris, din călătorie, nici măcar un rând. La întoarcere o cheamă la Vinius, șeful Poștei, și-i spune cu glas înghețat că ar fi bine să se retragă într-o mănăstire. Evdokia, indignată, se împotrivește. Ce rău a făcut ca să fie astfel pedepsită? Nu i s-a rostit nici măcar o singură dată numele în timpul cercetărilor asupra uneltirilor puse pe seama strelțiilor. Îl iubește pe țar din tot sufletul. Pe deasupra, este mama țareviului. Vrea oare Petru s-o despartă de fiul ei? Patriarhul Adrian se ridică în apărarea soției legiuite. Furios, Petru îl dă afară. Timp de trei săptămâni încheiate, Evdokia nu-l mai slăbește cu lacrimile și jurămintele, dar Petru, neînduplecat, o pune într-o caleașcă cu doi cai și o trimite fără niciun fel de însoțitor la mănăstirea Ruga Maicii Domnului din Suzdal. Aleksei, în vârstă de nouă ani, a fost smuls de lângă mama sa și încredințat dușmancei ei de moarte, Natașa, sora cea mai iubită a lui Petru.

Evdokia, repudiată, rămasă fără rang și fără avere, își începe la douăzeci și șase de ani traiul în mănăstire, sub numele de maica Elena. Nu primește pentru întreținere nici măcar o copeică și nu are nicio slugă. Deznădăjduită, îi scrie fratelui ei,

---

¹ Va muri după cinci ani, la 14 iulie 1704, la vârsta de 47 de ani.

Avram Lopuhin: „N-am nevoie de cine știe ce, dar ce să fac, trebuie să mă hrănesc. Eu nu beau, dar aș vrea să dau altora câte ceva de băut... Aici nu se găsește nimic. Totul este putred. Știi că te mâhnesc, dar ce să fac? Atâta vreme cât am să mai trăiesc, ajută-mă, rogu-te, cu ceva de mâncat și de băut și cu ceva veșminte, pentru o sărmană cerșetoare!”

Fiind de-acum înaintea „mireasa Domnului”, Evdokia nu mai poate fi soția țarului. Petru se socotește dezlegat pentru totdeauna de lanțurile căsătoriei. Chiar și în ochii Bisericii, trece drept un fel de văduv. Liber ca păsările cerului. Gata de alte isprăvi. În tot timpul acestei campanii de pedeapsă se arată, la ospete, de o vioiciune neobosită, ca și cum priveliștea sângelui și a suferințelor l-ar îndemna să bea încă și mai mult decât de obicei. Trece fără greutate de la butuc la pahar și de la pahar la butuc. De fapt, în vremurile acelea, tortura era peste tot în lume un lucru obișnuit, fiind nedespărțită de justiție. Tatăl lui Petru, Aleksei, „țarul cel blajin”, a trimis la moarte peste șapte sute de persoane după răscoala de la Moscova din 1662¹. De ce s-ar dovedi fiul său mai milostiv? De altfel, chinurile la care sunt supuși osândiții sunt cam aceleași ca și în celelalte țări. Petru nu se îndepărtează așadar de modelele europene, ci doar le adăugă, cel mult, lipsa de măsură slavă.

După ce a făcut să cadă atâtea capete, socotește cum să mai rezeze niște bărbi. Gândul la fețele bărboase ale supușilor săi nu-i dă pace. Este din ce în ce mai încredințat că barba este o insultă adusă civilizației. Cei din jurul său, prieteni și sfetnici apropiați, și-au dat bărbile jos, dar cum rămâne cu ceilalți?... „Rușii, scrie un oarecare căpitan Perry care a trăit în acele timpuri, aveau pentru barbă un respect cucernic. O lăsau să

---

¹ Răscoală populară, desfășurată în zilele de 25-26 iulie 1662, provocată de emiterea masivă a monedei de aramă („răscoala de aramă”) (n.tr.).

crească până ce le acoperea pieptul, o pieptănau și o periau cu grijă, ca să nu smulgă niciun fir. Barba îi deosebea de străini.”

Neputând să-și tundă el însuși toți supușii, Petru dă un ucaz prin care le interzice să-și lase barbă tuturor, în afară de slujitorii Bisericii. Cei care vor dori să-și păstreze barba, împotriva voinței țarului, vor fi nevoiți să plătească un bir, socotit după starea lor socială, adică o sută de ruble pe an pentru boieri și înalții funcționari, șazeci de ruble pentru curteni și negustori, treizeci de ruble pentru lachei și vizitii, o jumătate de copeică pentru țărani, la intrarea și la ieșirea din oraș. Tuturor li se înmânează, în loc de chitanță, o medalie de bronz pe care sunt înscrise cuvintele: „Birul s-a plătit”. Pe aceeași medalie se poate vedea un chip bărbos, alături, uneori, de câteva cuvinte: „Barba nu aduce niciun folos”. Cei care au plătit birul trebuie să aibă medalia tot timpul asupra lor și s-o arate de fiecare dată când li se cere. În fiecare an, medalia este reînnoită. Cea mai mare parte dintre boieri și negustori, găsind birul prea mare, sfârșesc prin a se rade. Țăranii însă plătesc bănuțul fără șovăire când intră în cetatea cea mare, întorcându-se în sat cu barba în vânt, ca niște adevărați bărbați și creștini.

Capitanul Perry povestește cum a întâlnit odată, pe șantierele din Voronej, un dulgher bătrân care ieșea de la bărbier proaspăt ras, și l-a întrebat: „Unde ți-e barba?” „Uite-o aici, i-a răspuns dulgherul, scoțând din buzunarul de la piept al hainei un smoc uriaș de păr. Am s-o pun într-o răcliță și am să las cu limbă de moarte să mi-o depună în sicriu, când oi muri, ca să nu mă despart de ea până în ziua Judecății de Apoi. Toți tovarășii mei fac la fel.”

Dacă boierii și negustorii avuți, ostașii și marinarii s-au supus, de voie, de nevoie, modei celei noi, oamenii din străfundurile Rusiei n-o privesc cu ochi buni. Petru și Curtea sa, toți fără barbă, sunt ca un luminiș; în jurul lor se întinde însă pădurea.

Urmează încă un șir de ucazuri, care de care mai aspru: dacă vine un bărbos cu o cerere într-un birou, să nu-i fie primită, să fie pus să plătească cincizeci de ruble, iar dacă zice că nu are, să fie trimis la Roggerrik să-și plătească datoria muncind. Dacă cineva întâlnește un bărbos îmbrăcat necuviincios, îl poate duce cu sila la poliție, primind drept răsplată jumătate din amenda cuvenită pentru barbă, precum și hainele nesupusului.

Pot fi închipuite oare fețele netede, rase, moderne, europene deasupra caftanelor lungi, boierești? Obrazul și straietele trebuie să se potrivească. După ce s-a războit cu bărbile, Petru începe bătaia cu veșmintele, care nu s-au mai schimbat în Rusia de mai bine de un veac. Lungi și țepene, puse unele peste altele, croite grosolan, sunt însă minunat împodobite. Gulerele de cațifea grea până la bărbie; mânecile hainelor, foarte lungi, sunt prinse la încheieturi cu butoni din pietre prețioase. Hainele din stofe scumpe atârnă până la călcâie. Iarna, boierii poartă blănuri lungi, care le acoperă pântecul încins cu un brâu lat de mătase adusă din Persia. Căciula de blană este neînchipuit de înaltă. Țarul și-a pus demult în minte să schimbe veșmintele atât de greoaie cu ceva mai simplu și mai ușor de purtat. Înfofoliți în brocarturi și mătăsuri, bărbații aduc cu niște muieri grase, leneșe și păroase. De altfel, unii dintre ei, precum Pleșeev, își fac hainele de curte din rochiile vechi ale nevestelor¹. Flăcăi zdraveni poartă un cercel în ureche, care strălucește printre suvițe. Mișcările tuturor sunt încete și greoaie. „Mânecile astea largi nu-ți aduc decât necazuri, spune Petru. Ți se întâmplă ori să le înmoi în supă, ori să spargi vreun geam.”

Lui Petru nu-i plac nici veșmintele mujicilor ruși, fără buzunare, din care pricină, după spusele unui călător², „își țin

¹ Ustrialov, *Istoria domniei lui Petru cel Mare* (în limba rusă).

² Croatul Knijanici.

hârtiile trebuincioase în încălțări și banii în gură”. Cu prilejul defilărilor solemne ale Marii Ambasade, Petru a putut vedea că îmbrăcămintea rușilor stârnește râsetele mulțimii. Lucrând pe șantiere, în străinătate, s-a încredințat că un popor tânăr și harnic are nevoie de veșminte care să nu-i stânjenească mișcărilor. Dacă Rusia vrea să meargă repede înainte, nu trebuie să rămână îmbrăcată în vechiturile de pe vremea lui Boris Godunov. Țarul însuși nu are decât un singur caftan după moda veche, pe care l-a îmbrăcat, spre a se înveseli, la nunta unor bufoni de la Curte. Încolo nu are decât haine militare din postav cenușiu, negru, verde ori „de culoarea garoafei”.

Un ucaz dat la 4 ianuarie 1700 hotărăște că „boierii, oamenii de la Curte, funcționarii de la Moscova și din alte orașe vor purta îmbrăcămintă ungurească, cu caftanul de deasupra până sub genunchi, iar cel de dedesubt mai scurt”. În același an, la 20 august, ucazul este întărit astfel: „Întru slava și mândria statului și a administrației militare, bărbații de toate meseriile, în afară de preoți, de slujitorii bisericii, de vizitii și de țărani, vor purta haine ungurești ori nemțești. Nevestele și fiicele lor vor purta și ele haine ungurești ori nemțești”. Oamenii sărmani au totuși un răgaz de cinci ani să-și poarte hainele până se rup. În anul următor, ținuta cea nouă este arătată în amănunțime: pentru bărbați – cămăși, pantaloni, cizme, bocanci și pălării nemțești, mantale franțuzești ori nemțești; pentru femei – fuste și încălțări nemțești, pălării cu borul ridicat. Modelele acestor veșminte sunt agățate la porțile orașului; cei ce nu se supun ucazului plătesc amenda: patruzeci de copeici dacă merg pe jos, o rublă dacă sunt călare. Se întâmplă adesea ca veșmintele care nu sunt croite după ucaz să fie sfâșiate de oamenii de pază.

Țarul însuși se distrează strașnic tăind mânecile prea lungi ale veșmintelor câtorva curteni. În curând, la toate recepțiile, boierii apar în haine strâmte, din postav. Neobișnuiți cu această

ținută ciudată, se privesc râzând, ca și cum ar fi la un bal mascat. Nici Petru nu-și poate stăpâni râsul la vederea acestor maimuțoi deghizați. Ceea ce vede nu este decât o caricatură a Europei. Nu se îndoiește însă de faptul că toți rușii lui vor fi odată și odată la fel de eleganți ca englezii, austriecii ori francezii. Unii dregători se plâng, firește, că le este frig la picioare, din pricina pantalonilor scurți și a picioarelor descoperite, doar în ciorapi. Mormăie că veșmintele astea nu sunt bune pentru clima aspră a Rusiei. Tânărul țar nu prea ține seama de înțelepciunea strămoșească. Nimeni însă nu cutează să ridice glasul.

Obiceiurile din străbuni primesc încă o lovitură crâncenă: reforma calendarului. După calendarul rus, credincios tradiției bizantine, anul începea la 1 septembrie, zi socotită „a facerii lumii”, în anul 5508 înainte de nașterea lui Isus Hristos. Altfel spus, Petru se născuse, pentru ruși, în anul 7180 (1672), iar anul 1700 era la Moscova 7208. La 20 decembrie 1699, când mai rămăseseră doar câteva zile până la sfârșitul veacului, Petru dă un ucaz prin care numărătoarea anilor urmează să se facă din acea clipă după calendarul european, fiecare an începând la 1 ianuarie. Nu merge atât de departe încât să instituie calendarul gregorian care, fiind cel de la Roma, n-ar fi potrivit pentru ortodocși; se mulțumește deci cu cel iulian, care are față de celălalt o întârziere de unsprezece zile¹.

Petru hotărăște ca, la 1 ianuarie 1700, toată lumea „să-și împodobească porțile caselor cu crengi de brad și de vâsc, după modelele arătate în piața cea mare și la Spițeria de Jos”. Poruncește ca toți oamenii să ia parte la slujbele de la biserică și să-și facă urări de Anul Nou. Cei care au puști sunt puși să

---

¹ Această întârziere va fi de douăsprezece zile în secolul al XIX-lea și de treisprezece în secolul XX. Diferența dintre stilul vechi și cel nou va fi eliminată la 1 februarie 1918 de către guvernul Rusiei sovietice.

tragă câteva focuri, în semn de bucurie. Trupele adunate în Piața Roșie dau semnalul, la ceasul amiezii, prin focuri de artilerie și de muschete. Seara, focurile de artificii luminează cerul. Veselia asta silită nu tulbură inimile moscoviților. Unii șoptesc: „Cum a putut Dumnezeu să facă lumea iarna?” Alții, dintre vechii credincioși, merg mai departe: „Biblia spune că Antihristul are să schimbe vremea. Petru I este așadar Antihristul?”

În 1699, ca să încurajeze nobilimea, Petru a înființat primul ordin al cavalerilor ruși, botezându-l „Sfântul Andrei”, patronul Rusiei. Cei care-l vor primi vor purta pe piept o panglică sinilie. În 1702 se deschid *teremurile*, femeilor li se îngăduie să ia parte la întrunirile de societate, logodna devine obligatorie cu șase săptămâni înainte de căsătorie, viitorii soți având deplina libertate de a se vedea în această vreme. Un an mai târziu, apare la Moscova primul ziar rusec, *Știri din Moscova* (*Moskovskie novosti*), care cuprinde, în patru pagini, o mulțime de noutăți scurte despre ceea ce se petrece în Rusia și în Europa. Spre știința cititorului, se dau din când în când lămuriri: „Lisabona, capitala Portugaliei, se află așezată pe râul Tajo, în Europa... Versailles este un sat și un loc de desfătare pentru regele Franței, lângă Paris... Lordul este un boier englez”.¹ Tipar-nițele abia înființate folosesc slove rusești laice, spre deosebire de Biserică, în care se păstrează vechiul alfabet slavo-sârb.² Este tradusă *Viața lui Alexandru Macedon*, de Quintus Curtius, se pregătesc manuale de aritmetică și chiar un dicționar. Trimisul

¹ Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

² Alfabetul chirilic, creat de frații Chiril și Metodiu pe baza unei variante a alfabetului grecesc de odinioară, folosit la scrierea textelor redactate în limba slavă veche (paleoslavă), începând din secolul al IX-lea, apoi în medioslavă, precum și în limba română, începând din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea (n.tr.).

Franței, Baluze, ia parte la reprezentația a două comedii, una în rusește, cealaltă în nemțește, și-i scrie lui Ludovic al XIV-lea: „Sala este din lemn, însă mare: lojile sunt bine împărțite și teatrul este destul de încăpător”¹

În toiul acestor strădanii ce urmăresc ridicarea țării, moartea unor prieteni apropiați îl lovește pe țar ca o nedreptate cerească. Se află pe șantierul de la Voronej când primește vestea morții prietenului sau Lefort, la 2 martie 1699. În vârstă de numai patruzeci și trei de ani, Lefort, general de infanterie, mare amiral, tovarăș de beție de neînlocuit, și-a dat sufletul în urma prea obositoarei munci și a prea numeroaselor excese. Cu ochii plini de lacrimi, țarul strigă: „Prietenul meu nu mai este. În cine pot să mă mai încred de acum înainte?” Întors în mare grabă la Moscova, poruncește să fie deschis sicriul, sărută fruntea și mâinile mortului și cere să i se facă o înmormântare măreață. Procesiunea care se îndreaptă spre biserica reformată îl are în frunte pe țar, în veșminte cernite. Un cavaler îmbrăcat în negru, ținând sabia scoasă din teacă și cu vârful îndreptat în jos, merge înaintea sicriului purtat pe umeri de douăzeci și opt de polcovnici. Ambasadorii, boierii, înalții dregători, generalii vin în urmă, cu capetele plecate. Trei regimente fac parte din cortegiu. Fanfara militară intonează o muzică tristă. Patruzeci de tunuri trag salve de onoare. Văduva merge cu pas șovăielnic, înconjurată de bocitoare. Norodul Moscovei nu poate pricepe de ce țarul este atât de mâhnit de moartea unui străin. După ce Lefort este îngropat în cimitirul din slobozia nemțească, prietenii se adună la praznic în casa răposatului. Fiecare primește un inel de aur cu pecete, purtând chipul Morții. Țarul bea zdravăn, dar cei din jur nu-i țin hangul și, cum mai mulți oaspeți dau semne că ar vrea să plece

---

¹ Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

înainte de sfârșitul mesei, Petru se mânie strașnic și strigă: „Mi se pare că sunteți bucuroși că Lefort nu mai este!”

Câteva luni mai târziu, moartea răpune o altă ființă dragă lui Petru: iscusitul și credinciosul lui general Patrick Gordon. În schimb, abia dacă-și poate ascunde ușurarea, în decembrie 1700, la vestea morții patriarhului Adrian, dușman neîmpăcat al dorinței sale de schimbare. Spre a nu mai avea alături nicio putere rivală, nu aduce pe nimeni în locul patriarhului, numindu-l în schimb pe mitropolitul Stepan Iavorski al Riazanului „vremelnic păzitor al Sfântului Scaun patriarhal”. Stepan Iavorski este un ucrainean cu mintea ageră, care a învățat la școli străine și nu va fi, chibzuieste țarul, o stavilă în calea gândurilor sale de înnoire. De altfel, nu i se încredințează decât treburile mărunte. Conducerea mănăstirilor va fi asigurată de un birou în fruntea căruia se află un laic, Musin-Pușkin. Este primul pas către supunerea Bisericii. De fapt, Biserica nu l-a supărat niciodată pe țar și nu l-a împiedicat să-și ducă planurile la bun sfârșit. Cel puțin în ceea ce privește viața sa personală. Chiar atunci când și-a alungat soția fără vreo pricină mărturisită, patriarhul Adrian s-a mărginit să mormăie în șoaptă cum că nu s-ar cădea.

Petru pare acum îndrăgostit de-a binelea de Anna Mons, care primește o pensie anuală de șapte sute de ruble și stă într-o casă arătoasă, în slobozia nemțească, unde, după spusele unui martor, odaia de culcare nu are pereche. În popor, Anna Mons este poreclită „țarina din Kokui¹” sau „desfrânata”. Acoperită de podoabe, Anna nu se sfiește să se arate alături de țar la ospețe și chiar la ceremoniile oficiale. Când un diplomat danez

---

¹ Kokui: cartier al Moscovei cunoscut pentru casele de toleranță și nume dat de moscoviți sloboziei nemțești.

îl roagă pe Petru să-i fie naș copilului său, țarul cere ca nașă să fie Anna. Îi dăruiește o moșie la Dubino și se gândește chiar s-o ia de nevastă, ceea ce nu înseamnă că nu-și face de cap cu o mulțime de slujnice de la han, cu prostituate și chiar cu o prietenă de-ale Annei, nemțoaica Helena Fademrecht. Helena îl numește pe țar în scrisori „soarele meu iubit, dragul meu cu ochii ca noaptea și cu sprâncenele ca pana corbului”¹.

Ascensiunea Annei pare nestingherită, când deodată se întâmplă ceva neașteptat. La începutul campaniei în nord, din 1703, trimisul saxon Konigseck se îneacă într-un râu. Fiind mereu în căutare de informații politice, Petru poruncește să fie golite buzunarele diplomatului și nu descoperă scrisori confidentiale, cum nădăjduia, ci răvașe de dragoste. Scrisul, stilul, semnătura, totul o învinovățește pe Anna Mons. De altfel, răposatul poartă la piept portretul frumoasei Anna și o șuviță de păr blond, într-un medalion pe care sunt gravate cuvintele „Dragoste și credință”.

Cu toate că este foarte înțeleghător în ale dragostei, Petru se socotește jignit și o azvârle în închisoare pe necredincioasă, împreună cu vreo treizeci de persoane bănuite că ar fi ajutat-o să-și întâlnească iubitul. „Complicii”, a căror vină nu se cunoaște de fapt, vor sta multă vreme la răcoare. În schimb, Anna Mons este curând pusă în libertate. I se iau toate bunurile, în afară de un portret în miniatură al suveranului, de care nu vrea în ruptul capului să se despartă, „din pricina diamantelor cu care este împodobit”. Nu se dă bătută. Atrasă de diplomație, devine în curând iubita, apoi soția trimisului prusac Keyserling. Într-o seară, după o cină îndestulată, Keyserling se apropie de țar și, profitând de buna dispoziție a Maiestății Sale,

¹ Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

îndrăznește să-i ceară o slujbă pentru fratele fostei sale favorite. În sufletul lui Petru se redeșteaptă vechea supărare. Deși a trecut ceva vreme, n-a uitat jignirea, așa că-i spune verde în față: „Am crescut-o pe Mons pentru mine cu gândul s-o iau de soție. Dumneata ai sedus-o, așa că n-ai decât s-o păstrezi. Însă nu-mi mai vorbi niciodată despre ea și nici despre neamurile ei!” Și cum diplomatul prusac stăruie, cu stângăcie, Menșikov răcnește: „Mons asta a dumitale e o târfă! Am avut-o și eu, ca și dumneata și că toată lumea! Nu vrem să mai auzim de ea și mai lăsați-ne în pace!” Înăbușindu-se de furie, soțul cel indiscret vrea să protesteze, însă țarul și Menșikov se reped asupra lui cu pumnii și-l aruncă pe scară. A doua zi, Keyserling cere iertare iluștrilor săi agresori.¹

Petru este ranchiunos, dar nu de neconsolat. Menșikov, care-l înlocuiește acum pe Lefort în preajma lui, îi găsește mereu tinere nu prea virtuozitate. Cei doi își schimbă cu plăcere iubitele. Curtea Natașei, sora mezină a țarului, este un adevărat harem, unde suveranul și confidentul său vin să-și găsească iubirile de-o noapte. Dragostea este pentru amândoi un act de igienă, dar și de desfătare.

Lui Petru nu-i pasă de ce spun cei din jur, și cu atât mai puțin de părerea norodului. Rapoartele de poliție care-i trec prin mână sunt însă pline de vorbe usturătoare rostite de cei ce iau parte la adunări secrete. „Țarul rade bărbile și se înhăitează cu nemții; credința este și ea nemțească”, spune unul dintre vorbitori. „Țarul trăiește după moda străinilor, mănâncă miercurea și vinerea carne și n-a ținut postul Sfântului Filip. Le-a dat poruncă tuturor să poarte haine nemțești. N-a mai numit

---

¹ Rămasă văduvă în 1711, Anna va seduce un ofițer suedez, pe nume Miller. Va muri după câțiva ani. Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

patriarh, ca să domnească singur și să nu aibă rival. A poruncit ca Anul Nou să fie sărbătorit la 1 ianuarie 1700, încalcând astfel legământul Sfinților Părinți. Anii Domnului au fost înlăturați, iar în locul lor au fost puși anii Satanei”, spune un altul¹.

Înainte, Petru nu-i avea împotrivă decât pe sectanți, pe vechii credincioși. Acum însă vechilor credincioși par să li se alătore cei de credința nouă, și toți sunt contra reformelor. Motivul acestei împotriviri, care ajunge în inima poporului, nu ține doar de ceea ce spun cărțile sfinte îndreptate de patriarhul Nikon, ci chiar, și mai ales, de rasul bărbii, hainele nemțești, schimbarea calendarului, obiceiul folosirii tutunului, emanciparea femeii. De-acum înainte, împotrivirea populației, îndreptată către cei ce-i maimuțăresc pe străini, nu mai este doar religioasă, ci și naționalistă. În mahalale, la țară, se spune tot mai des că țarul cel adevărat a murit în timpul călătoriei și că în locul lui domnește Antihristul. Pentru prima oară, Rusia nu-și mai urmează suveranul. Se cascadează o prăpastie adâncă între mica pătură conducătoare, europeanizată, și mulțimea credincioasă obiceiurilor din strămoși. Granița dintre cele două lumi este marcată de obrazul fără barbă și de hainele nemțești. Uneori, Petru se simte ca și cum ar lupta de unul singur împotriva celor paisprezece milioane de supuși. În loc să-l înspăimânte, această încercare nu face decât să-l întărească.

---

¹ Miliukov, Seignobos și Eisenmann, *Histoire de Russie*.